

Волченко Н.В.,*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин
Сумського національного аграрного університету***Бондар Н.А.,***доктор філософії, доцент,
доцент кафедри державно-правових
дисциплін та українознавства
Сумського національного аграрного університету*УДК 364-787 + 502.131.1+349
DOI 10.32782/2663-5666.2025.1.8

ПОЛІТИКА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІГРАНТІВ У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Постановка проблеми. У сучасному світі у пошуках кращих та більш стабільних умов життя, через низку політичних, соціальних, економічних, екологічних та інших чинників люди часто змушені змінювати місце проживання. Глобалізація та технологічні зміни зробили міграційні процеси частиною сучасних трендів світового розвитку. Доповідь про світову міграцію за 2024 р. констатує, що загальна кількість мігрантів у світі становить 281 млн. осіб, або 3,6 % загального населення світу [1, с. 4]. У відповідь на такі тренди держави, піклуючись про одну зі своїх головних функцій, намагаються швидко розробляти механізми соціального забезпечення для мігрантів. Такі механізми повинні гарантувати цим особам основні права, а також сприяти сталому розвитку як держав, що приймають мігрантів, так і держав, з яких вони походять.

Очевидно, що політика соціального забезпечення мігрантів повинна передбачати заходи у сфері охорони здоров'я, забезпечення освітніх прав, забезпечення житловими благами, соціальним страхуванням, надання правового захисту тощо. Додаткове підтвердження актуальності реалізації таких засобів знаходимо у зіставленні політики соціального забезпечення мігрантів з Цілями сталого розвитку, проголошеними ООН у 2015 р. [2]. Стосовно мігрантів особливу увагу слід приділяти зменшенню нерівності (Ціль 10), забезпеченню гідної праці (Ціль 8), доступу до якісних медичних та освітніх послуг (Ціль 3 та Ціль 4). Водночас мігранти нерідко стикаються з правовими бар'єрами, дискримінацією та обмеженим доступом до державних соціальних програм, що ускладнює їх інтеграцію та може призводити до соціальної напруги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В контексті досліджуваної теми О. Малиновська приділила увагу питанням ефективності міграційної політики, через дослідження її причин та наслідків [3]. Колективи авторів також досліджували засади формування системи соціально-економічної захищеності мігрантів, аналізуються сучасні тенденції міграції та виклики, пов'язані з трансформацією ринків праці [4]. О. Мульська розглядає соціальне забезпечення як певний внесок у майбутнє, що підвищує продуктивність праці серед населення [5]. До питань соціального забезпечення під час трудової міграції апелюють у своїх дослідженнях Н. Землянська та Т. Семігіна [6]. Ці та інші дослідження охоплюють широкий спектр питань, пов'язаних із соціальним забезпеченням мігрантів, включаючи розробку політики та соціально-економічний захист.

Метою статті є дослідження впливу міграційних процесів на політику соціального забезпечення в контексті досягнення Цілей сталого розвитку, визначених ООН. Метою було реалізовано через аналіз соціально-економічних викликів, які постають перед державами через мігрантів; визначення можливих шляхів балансування між соціальним захистом і економічною стабільністю; розгляд міжнародного досвіду та оцінки перспектив адаптації ефективних практик для забезпечення сталого розвитку суспільства в умовах міграції.

Виклад основного матеріалу. Міграцію визначають як процес переміщення або через міжнародні кордони, або в межах однієї країни, що включає будь-які пересування людей, незалежно від причин [7]. Термін “міграція” має як вузьке, так і широке трактування. З огляду на латинське походження слова, що означає “пере-

міщення” або “переселення”, у вузькому сенсі міграція визначається як форма територіально-го переміщення населення, пов’язана зі зміною місця проживання. У широкому значенні міграція розглядається не лише як переміщення людей, а й у контексті соціально-економічних, демографічних і політичних процесів.

Загальновизнаної дефініції осіб, що ми визначаємо як мігрантів немає, але доцільним, на нашу думку, є застосування визначення, що було розроблене Міжнародною організацією з міграції. На сайті можна знайти таку позицію щодо розуміння того, хто є мігрантом: “загальний термін, не визначений міжнародним правом, який відображає поширене розуміння особи, що залишає місце свого постійного проживання, як у межах країни, так і за її кордонами, тимчасово або постійно, з різних причин. Цей термін охоплює низку чітко визначених правових категорій осіб, зокрема трудових мігрантів; осіб, чий конкретні типи переміщень мають юридичне визначення, наприклад, жертв примусової міграції; а також тих, чий статус або спосіб переміщення не визначені міжнародним правом, наприклад, іноземних студентів” [8].

Міграція населення в умовах висхідної глобалізації є значним викликом для всіх країн, що обумовлено впливом цілого комплексу чинників. Застосовуючи системний метод дослідження, ці чинники можна групувати за окремими напрямками, що надає можливість окреслити проблеми у зазначеній сфері та шляхи їх ефективного вирішення. До таких чинників відносять: політичні, гуманітарні та соціально-економічні.

Серед політичних слід звернути уваги на вироблення єдиної міграційної політики, яка дала б змогу не тільки успішно розв’язувати повсякденні проблеми міграційних процесів, а й впливати на їх причини; формування системи ефективного контролю за кордонами для запобігання нелегальній міграції; запобігання геноциду. Важливими гуманітарними чинниками є захист прав біженців та мігрантів, забезпечення їм належних умов для проживання та доступу до основних послуг; необхідність інтеграції мігрантів у суспільство, що включає освіту, медичне обслуговування, житло та роботу. Врегулювання соціальної напруги та конфліктів між місцевим населенням та мігрантами; забезпечення культурної інтеграції мігрантів без втрати національної ідентичності; врегулювання фінансових витрат на утримання мігрантів тощо стосуватиметься соціально-економічних чинників [9, с. 81].

Міграційні процеси пов’язані з цілями сталого розвитку перед усім через ключові аспекти економічних та соціальних наслідків міграції. Система соціального забезпечення у країні імміграції піддаватиметься, з одного боку, впливу поповнення робочої сили держави та додаткових фінансових надходжень, а з іншого, в такому випадку можна передбачити конкуренцію на соціальні послуги, що зростатиме, та їх подальший дефіцит. Крім цього нагальною стане потреба у балансуванні інтересів мігрантів та місцевого населення.

На прикладі ЄС, можна констатувати, що розбудова та покращення міграційної політики повинні спрямовуватися на те, щоб гарантувати належний рівень безпеки своїм державам, врегульовувати конфлікти, які неминуче виникають внаслідок нелегального переміщення біженців, забезпечити стратегічний розвиток європейського суспільства, попри значні збурення в нинішніх реаліях [10].

Сьогодні окремі категорії українців перебувають під тимчасовим захистом згідно з Директивою Ради 2001/55/ЄС. Цей документ визначає мінімальні стандарти надання тимчасового захисту у разі масового прибуття переміщених осіб, а також заходи для розподілу відповідальності між державами-членами ЄС. Застосування цієї Директиви щодо України гарантує українцям безперешкодний в’їзд до країн ЄС, можливість отримання підтримки на місці та сприяння у поверненні додому, коли це стане безпечним.

Ключові аспекти соціального забезпечення в межах тимчасового захисту включають дозвіл на проживання на весь період дії статусу, право на працевлаштування (у тому числі самозайнятність), доступ до освіти, соціальних послуг, житла, фінансової допомоги та медичного обслуговування [11]. Станом на березень 2024 р. статус тимчасового захисту в ЄС отримали 4,21 млн осіб, з яких 98% (4,13 млн) – українці [12]. Водночас за деякими прогнозами, заснованими на опитуваннях, від 1,4 до 2,3 млн українців можуть не повернутися додому [13]. Очевидно, що такі процеси матимуть значні наслідки як для України, так і для країн, що прийняли біженців.

Зіставлення даних позицій з цілями сталого розвитку розкриває вплив на наступні цілі (окрім тих, що перераховані нами у постановці проблеми вище) (рис. 1).

Досягнення Цілі 8 внаслідок позитивних результатів міграційних процесів вплине на фор-

мування політики соціального забезпечення. Зокрема, коштом збільшення податкових надходжень уряди зможуть профінансувати програми соціального захисту, включаючи освіту, охорону здоров'я, житлову підтримку та пенсійне забезпечення як для самих мігрантів, так і для місцевого населення. При цьому, тривале перебування мігрантів вимагатиме від держав докладання максимуму зусиль щодо так званої соціальної інтеграції, що на думку А. Г. Стадник та П. М. Поладянц є доволі складним та тривалим процесом, що має такі особливості як структурні перешкоди, культурну адаптацію, мовну адаптацію, трудову інтеграцію, соціальну підтримку та виключність у суспільство, легалізацію статусу та правовий захист тощо [14].

Підтримка мігрантів вимагає значних витрат з бюджетів країн, що приймають, на соціальні послуги, медичну допомогу тощо.

В такому контексті важливою стає так звана гнучкість у соціальній політиці, коли політика адаптуватиметься до нових демографічних реалій та стимулюючи мігрантів до самозабезпечення. Другою важливою характеристикою повинна стати стійкість політики соціального забезпечення. Пояснити це можна на прикладі компенсації дефіциту місцевої робочої сили мігрантами.

За даними Державної служби статистики України відповідно до останньої публічно представленої інформації на початок лютого 2022 р. чисельність населення України становила 41,1 млн. осіб [15]. В наших попередніх роботах [9] ми розраховували показники динаміки та визначили, тенденцію, що свідчить про скорочення чисельності населення. При її збереженні за п'ять років матимемо чисельність населення приблизно 28,5 млн. осіб.

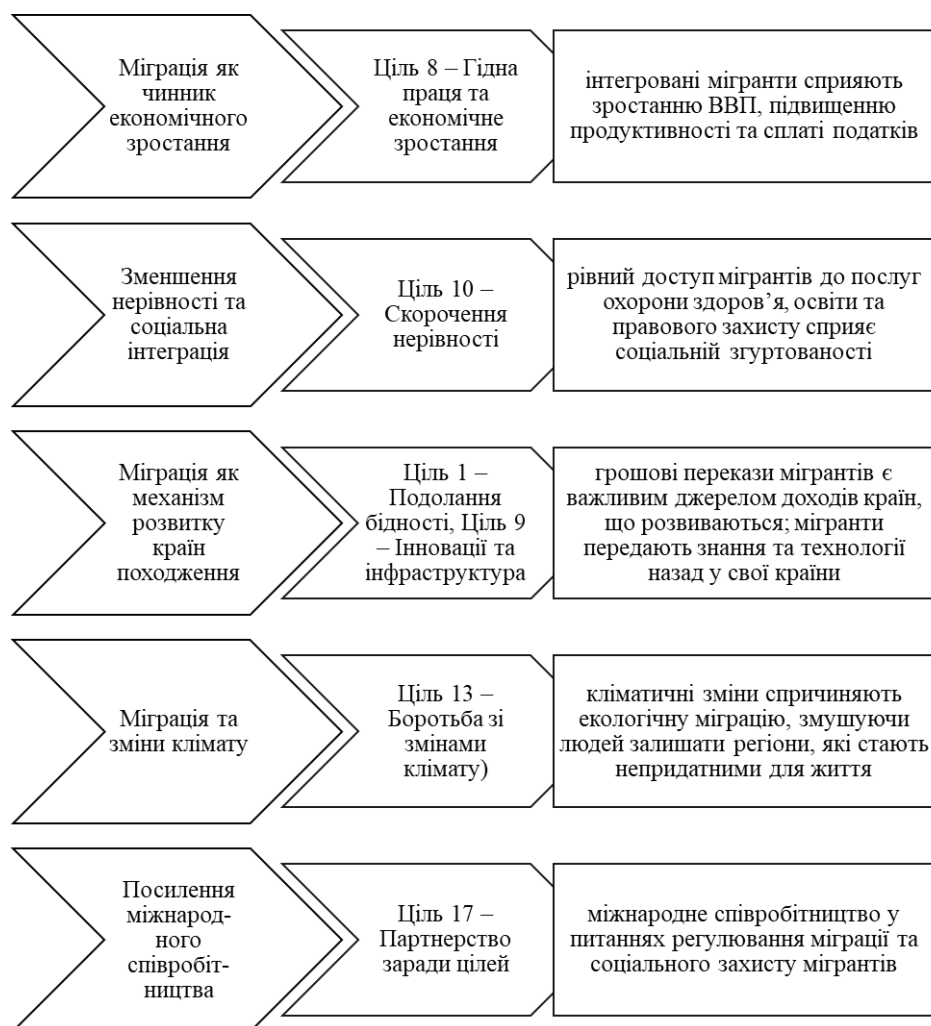

Рис. 1. Зіставлення міграції та цілей сталого розвитку

Джерело: складено авторами

Збільшення частки осіб пенсійного віку у загальному обсязі населення прогнозовано створить додаткове навантаження на пенсійну систему. Наслідком цього будуть «непопулярні» рішення щодо підвищення пенсійного віку, адже системі елементарно не вистачатиме коштів для фінансування виплат. Аналогічна проблема може виникати й у медичному компоненті соціального забезпечення. Зростання частки людей похилого віку призведе до зростання кількості звернень за медичними послугами, а отже, додаткових бюджетних витрат. Соціальні служби стикатимуться зі збільшенням кількості звернень щодо потреб догляду вдома, запитів щодо місць у спеціалізованих установах для розміщення, соціальній підтримці тощо. Вплив на систему соціального забезпечення буде прямий та посилюватиме соціальний тиск у суспільстві. При цьому та частина населення, що залишила країну, прогнозовано може не повернутися, а отже, не братиме участь у формуванні продуктивних сил. Звісно, відсутність, або дефіцит молодих і кваліфікованих кадрів може уповільнити економічний розвиток та знизити продуктивність, що поставить під загрозу досягнення Цілі 8.

Належна політика соціального забезпечення забезпечує рівний доступ мігрантів до послуг охорони здоров'я, освіти та правового захисту, що сприяє соціальній згуртованості. Декларація ООН щодо Цілей сталого розвитку підкреслює важливість усунення дискримінації щодо мігрантів для досягнення соціальної рівності. Щороку Sustainable Development Solutions Network складає міжнародний рейтинг найщасливіших країн світу – World Happiness Report (150 країн). Базовими показниками для оцінки виступають соціальна підтримка, макроекономічні показники, рівень розповсюдження свобод, тривалість життя, показники корупції [16]. Дані свідчать, що найбільш на сприятливі умови можна очікувати у Фінляндії, Данії, Нідерландах, Швеції та Швейцарії. Наприклад, мінімальний рівень заробітної плати у першій буде від 1800-2000 євро при найменшому показнику конкуренції на робоче місце. Працевлаштування у Данії при відсутності фіксованої мінімальної заробітної плати зможе забезпечити до 5200 євро заробітної плати на місяць при безкоштовних медичних послугах та освіті для дітей. На думку І. Сушик соціальний захист мігрантів у Швеції, розглядається як один з найпотужніших інструментів для скорочення бідності й нерівності, що сприяє соціальній інтеграції та рівності [17].

Таким чином досягається висока продуктивність праці, економічне зростання і, як основна мета, сталий розвиток.

Важливу роль у розв'язанні проблем соціального забезпечення мігрантів відіграє міжнародне співробітництво. Угода про безпечну, впорядковану та регульовану міграцію, ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН у 2018 році (Global Compact for Migration), закликає держави впроваджувати інклюзивні політики соціального захисту, забезпечуючи рівноправний доступ мігрантів до основних послуг [18]. Водночас у багатьох країнах існують серйозні виклики, пов'язані з політичною волею, фінансуванням соціальних програм та суспільним сприйняттям міграції.

Висновки. Отримані результати свідчать про взаємний вплив міграційних процесів і політики соціального забезпечення, що проводиться державою. Виклики та додаткові можливості підсилюються потребою досягти цілі сталого розвитку. В цьому контексті важливою є Ціль 1 (подолання бідності), Ціль 3 (забезпечення здорового способу життя), Ціль 4 (якісна освіта), Ціль 8 (гідна праця та економічне зростання) та Ціль 10 (зменшення нерівності).

Від того, наскільки ефективно проходитиме процес адаптації мігрантів, буде залежати швидкість досягнення соціальної згуртованості та економічний розвиток, що лежать у площині Цілей сталого розвитку. Якісна освіта (Ціль 4) сприятиме підвищенню конкурентоспроможності мігрантів та створення інклюзивних ринків праці (Ціль 8). Наслідком таких процесів буде знову ж таки зменшення соціальної напруги та економічний розвиток. Політика соціального забезпечення повинна задовольняти вимогам подолання бідності (Ціль 1) та надання достатнього доступу до медицини (Ціль 3) всім особам включно з мігрантами. В такому випадку будуть нівельовані прояви нерівності та соціальної маргіналізації мігрантів (Ціль 10).

Важливим компонентом сталого розвитку є міжнародне співробітництво у сфері міграції та соціального захисту, що відповідає принципам партнерства для досягнення Цілі 17. Обмін досвідом між країнами, адаптація ефективних практик соціального забезпечення та розробка інклюзивних політик сприятимуть створенню більш справедливих і стійких суспільств.

Таким чином, маємо взаємний вплив міграційних процесів на політику соціального забезпечення в контексті сталого розвитку та навпаки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. McAuliffe, M., L.A. Ouchou (eds.). World Migration Report 2024. International Organization for Migration (IOM), Geneva., 2024. URL: <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2024> (дата звернення: 20.01.2025)
2. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. UN General Assembly. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n15/291/89/pdf/n1529189.pdf> (дата звернення: 20.01.2025)
3. Малиновська О. А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії: монографія. Київ: НІСД, 2018. 472 с. URL: <https://surl.li/kgbuok> (дата звернення: 20.01.2025)
4. Соціально-економічна захищеність мігрантів: глобальні та регіональні аспекти / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України» ; наук. ред. У. Я. Садова. Львів, 2016. 266 с. URL: https://ird.gov.ua/irdp/p20160801.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 20.01.2025)
5. Мульська О. П. Мобільність соціального захисту трудових. *Ефективна економіка*. 2015. № 10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_10_34 (дата звернення: 20.01.2025)
6. Землянська Н., Семігіна Т. Трудові мігранти з України: роль соціальної роботи на різних етапах міграції. *Path of Science*. 2020. 6(7). 3012-3019. URL: <https://doi.org/10.22178/pos.60-8> (дата звернення: 20.01.2025)
7. Посібник з освіти в області прав людини за участі молоді. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/migration> (дата звернення: 20.07.24)
8. International organization on migration. URL: <https://www.iom.int/about-migration> (дата звернення: 20.07.24)
9. Volchenko N., Bondar N., Rohovenko O., Klochko M. Migration Crisis and Social Security: Challenges and Consequences. *Global Scientific Trends: Economics and Public Administration*, 3 (3), 78-94. URL: <https://gst-journal.net.ua/index.php/gst/article/view/22> (дата звернення: 20.01.2025)
10. Гнаткович О.Д., Овчинникова Т.В. Міграційна криза як фактор змін сучасних міжнародних відносин. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2021. Вип. 8. С. 86-98. URL: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.8.2021.249023> (дата звернення: 20.01.2025)
11. On minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof: Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001. *Official Journal of the European Communities*. 7.8.2001. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001L0055> (дата звернення: 20.01.2025)
12. В країнах ЄС нині зареєстровано 4,21 млн переселенців з України. Демографія. Скільки-скільки? 2024. URL: <https://salo.li/8b1F9eF> (дата звернення: 20.01.2025)
13. Крижаний А. За кордоном через війну майже 5 мільйонів українців: значна частина може не повернутися. *Економічна правда (офіційний сайт)*. 12 березня 2024. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2024/03/12/711073/> (дата звернення: 20.01.2025)
14. Стадник А. Г., Поладянц П. М. Соціальна інтеграція українців після вимушеної міграції за кордон (на прикладі Грузії). *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філософія, культурологія, соціологія*. 2023. 26. С. 81 – 85
15. Чисельність населення та середня чисельність за періоди року. Державна Служба статистики України. 2022. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/ds/kn/kn_0122_ue.xls (дата звернення: 20.01.2025)
16. Найкращі країни Європи для працевлаштування українців. Visit Ukraine Today. URL: <https://surl.li/dipton> (дата звернення: 20.01.2025)
17. Сушик І., Петрик І. Робота з мігрантами в системі соціального забезпечення: зарубіжний досвід. *Соціальна допомога і соціальна робота: виклики сучасності*: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 11–12 трав. 2023 р.). Луцьк: ЛНТУ, 2023. С. 249
18. Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration: Adopted under the UNFCCC in FCCC/CP/2015/10/Add.1, decision 1/CP.21. Final draft 11 July 2018. URL: <https://surl.li/wkqnqv> (дата звернення: 20.01.2025)

Волченко Н.В., Бондар Н.А. ПОЛІТИКА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІГРАНТІВ У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Статтю присвячено політиці соціального забезпечення мігрантів у контексті Цілей сталого розвитку. Автори взяли за мету дослідити вплив міграційних процесів на політику соціального забезпечення в контексті досягнення Цілей сталого розвитку, визначених ООН. У дослідженні послідовно було реалізовано такі завдання: проаналізовано соціально-економічні виклики, які постають перед державами через мігрантів; визначено можливі шляхи балансування між соціальним захистом і економічною стабільністю; розглянуто міжнародний досвід та оцінено перспективи адаптації ефективних практик для забезпечення сталого розвитку суспільства в умовах міграції.

У роботі визначено, що основні чинники, що впливають на міграційні процеси, можуть бути класифіковані як політичні, соціальні, економічні та екологічні. Наведено статистичні дані, які доводять актуальність проблеми міграції та її вплив на глобальні процеси. Авторами розглядається роль держав у розробці механізмів соціального забезпечення для мігрантів, які охоплюють сфери охорони здоров'я, освіти, житлових умов, соціального страхування та правового захисту. Проаналізовано відповідність політики соціального забезпечення мігрантів Цілям сталого розвитку ООН, зокрема, зменшенню нерівності, забезпеченню гідної праці, доступу до якісних медичних та освітніх послуг. Визначено ключові проблеми, з

якими стикаються мігранти. Найбільш поширеними серед них є правові бар'єри, дискримінація, обмежений доступ до державних соціальних програм.

Досліджено вплив міграційних процесів на соціально-економічний розвиток держав, що приймають, та країн походження мігрантів. Визначено необхідність балансу між соціальним захистом і економічною стабільністю. Наведено приклади міжнародного досвіду у сфері соціального забезпечення мігрантів, зокрема, політики країн Європейського Союзу щодо тимчасового захисту українських переселенців, а також їх інтеграції у місцеві громади.

У висновках статті узагальнено ключові результати дослідження, підкреслено необхідність розробки стійких і гнучких механізмів соціального забезпечення мігрантів, які відповідатимуть як національним інтересам, так і міжнародним зобов'язанням у сфері сталого розвитку.

Ключові слова: міграція, соціальне забезпечення, цілі сталого розвитку, економічне зростання, адаптація, тимчасовий захист.

Volchenko N.V., Bondar N.A. MIGRANT SOCIAL SECURITY POLICY IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

The article studies social security policy for migrants in the context of the Sustainable Development Goals. The authors set the goal of studying the impact of migration processes on social security policy in the context of achieving the Sustainable Development Goals defined by the UN. The study consistently implemented the following tasks: analysed the socio-economic challenges that countries face due to migrants; identified possible ways of balancing social protection and economic stability; considered international experience and assessed the prospects for adapting effective practices to ensure sustainable development of society in conditions of migration.

The paper determined that the main factors influencing migration processes are political, social, economic and environmental. Statistical data prove the relevance of the migration problem and its impact on global processes. The authors consider the role of states in developing social security mechanisms for migrants, covering the areas of health care, education, housing conditions, social insurance, and legal protection. The compliance of the social security policy for migrants with the UN Sustainable Development Goals, in particular, reducing inequality, ensuring decent work, and access to quality medical and educational services, is analysed. The key problems faced by migrants are identified. It is determined that the most common among them are legal barriers, discrimination, and limited access to state social programs.

The impact of migration processes on the socio-economic development of host countries and countries of origin of migrants is studied. The need for a balance between social protection and economic stability is identified. Examples of international experience in social security for migrants are given, in particular, the policies of the European Union countries regarding the temporary protection of Ukrainian migrants and their integration into local communities.

The article's conclusions summarise the key results of the study and emphasise the need to develop sustainable and flexible mechanisms for social security for migrants that will meet both national interests and international obligations in the field of sustainable development.

Key words: migration, social security, Sustainable Development Goals, economic growth, adaptation, temporary protection.